

*Tomaž Petek, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta,
Tomaz.Petek@pef.uni-lj.si*

Kritični prerez besedilnih vrst v povezavi z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem

Izvirni znanstveni članek

UDK 808.5:37.011.3-051

POVZETEK

Razprava prikazuje poskus kritičnega prereza besedilnih vrst v povezavi z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem v razredu oz. igralnici in pri dejavnostih, povezanih s šolo oz. vrtcem. Ugotavljamo, da se učitelj oz. vzgojitelj v vzgojno-izobraževalnem procesu srečuje z različnimi položaji, okoliščinami, v katerih govorno nastopa. Ker se sporazumeva z besedili in ne s posameznimi povedmi ali celo z besedami, mora za učinkovito govorno nastopanje med drugim poznati značilnosti različnih besedilnih vrst. Za raziskovanje besedilnih vrst smo ob upoštevanju različnih znanstvenih opredelitev nekoliko priredili Toporišič-Žagarjevo klasifikacijo glede na sporočevalne postopke in funkcijske zvrsti ter se omejili na tiste besedilne vrste, ki so posredno ali neposredno povezane z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem v razredu oz. igralnici. V razpravi je poudarjeno tudi vprašanje, ali učitelj oz. vzgojitelj že z vstopom v razred oz. igralnico govorno nastopa oz. ali je vsaj del (učne) ure tudi govorni nastop.

Ključne besede: besedilne vrste, besedilo, dejavniki sporočanja, govorno nastopanje, sporazumevalna načela, učitelj, vzgojitelj

Critical Breakdown of Discourse Categories in Relation to (Preschool) Teacher's Oral Performance

ABSTRACT

The discussion presents an attempt of a critical breakdown of discourse categories in relation to the (preschool) teacher's oral performance in class and during activities related to school or kindergarten. We established that during the educational process, (preschool) teachers find themselves in different situations and circumstances of oral performances. Since they use discourses in their communication rather than individual sentences or even words, they must, among other things, be familiar with the characteristics of different discourse categories in order to be efficient. When researching the discourse categories we have, in compliance with different scientific definitions, somewhat modified the Toporišič-Žagar classification in accordance with communication methods and functional varieties and limited ourselves to the discourse categories that are directly or indirectly related to a (preschool) teacher's oral performance in class. During the discussion, we focused on whether the (preschool) teacher already starts his or her oral performance when entering the classroom and whether at least a part of class is an oral performance.

Key words: discourse categories, discourse, communication factors, oral performance, communication principles, (preschool) teacher

Uvod

Definicije besedilnih vrst¹ so v literaturi različne, toda na splošno jih lahko razumemo kot skupine besedil z določenimi skupnimi lastnostmi.² Javno

¹ Izraz izhaja iz nemške besede *Textsorten*. Žagar (1992b) navaja, da so ga znanstveniki oblikovali zato, da bi z njim poleg književnih (umetnostnih) zajeli tudi neknjiževne vrste. Češki in slovaški jezikoslovci uporabljajo besede: *druhy, utvary, komunikaty*, žanry. Tudi v slovenskem prostoru nimamo enotnega poimenovanja. Toporišič poleg izraza besedilne vrste uporablja še izraze vrste besedil, stalne oblike besedil, stalne oblike sporočanja, žanri. Dodatno zmedo v slovensko izrazje vnaša različno razumevanje odnosov med besedama zvrst in vrsta; nekateri štejejo zvrst za širši pojem, vrsto za ožji, nekateri pa nasprotno (Žagar, 1992a, prim. z Žagar, 1992b). V tem prispevku uporabljamo prvo poimenovanje. Treba pa je poudariti, da žanr vendarle ni sopomenka za besedilno vrsto, ker vključuje kar najširši kontekst. Limon (2003) govori o žanru kot o na določen način strukturiranem besedilu z določenim komunikacijskim namenom. Žanri se realizirajo prek registrov, tj. konkretnega izbora in organizacije jezikovnih sredstev.

² Začetnik teorije besedilnih vrst je Bahtin, ki je kritično ovrednotil spoznanja de Saussura in Jakobsona o grajenju besedila. Bahtin se ni strinjal z Jakobsonovo trditvijo, da se govorčeva svoboda izbiranja in povezovanja povečuje, čim večje so jezikovne enote, dokler ni na ravni besedila končno

govorno nastopanje pa razumemo kot tvorjenje enogovornih govorjenih besedil, namenjenih širši ali ožji javnosti. Bahtin (1980) meni, da naučiti se sporazumevati in posledično dobro govorno nastopati pomeni naučiti se uporabljati besedila različnih besedilnih vrst. Prav kritični prerez besedilnih vrst v tem kontekstu nam bo pomagal odgovoriti tudi na vprašanje, ali učitelj oz. vzgojitelj že z vstopom v razred oz. igralnico govorno nastopa oz. ali je vsaj del (učne) ure tudi govorni nastop. Prispevek je zasnovan kot teoretična razprava. Uporabljeni sta analitično-deskriptivna in analitično-interpretativna metoda pedagoškega raziskovanja.³ Besedilo kot temeljni raziskovalni predmet vidimo kot odraz družbene prakse, ki že sama določa in predvideva ustaljenost določenih besedilnih sestavin in hkrati variabilnost drugih – v odvisnosti od sporočanjških okoliščin, tudi družbenih in kulturnih. Sporazumevamo se namreč z besedili in ne s posameznimi povedmi ali celo z besedami. Bahtin razpravlja tudi o tem, da se celo v najpreprostejšem in najnaravnem pogovoru sporazumevamo z značilnimi besedilnimi oblikami in da tudi maternega jezika⁴ ne spoznavamo iz slovarja ali slovnice, ampak iz konkretnih besedil. Jezikovne oblike in značilne besedilne vrste prihajajo v naše izkustvo in našo zavest hkrati in tesno povezane druge z drugimi (Bahtin, 1980, prim. z Vogel, 2002).

Besedilo, dejavniki sporočanja in sporazumevalna načela

Začetke raziskovanja besedila velja iskati že pri starih Grkih in Rimljanih, tj. na področju retorike oz. govornega nastopanja, in pozneje stilistike. Na osnovi retorike, kako nekoga »pregovoriti«, lahko oblikujemo teorijo o tvorjenju besedila (Krajnc, 2005, str. 37)⁵. Besedilo je predmet različnih znanstvenih disciplin (poleg jezikoslovja⁶ še psihologije, nevropsihologije ...) in vsaka posamezna disciplina ga opiše s svojega vidika. Posledica tega so različne definicije besedila. Večini

popolna. Prepričan je, da je že de Saussure spregledal nekaj zelo pomembnega, kar manjka tudi v Jakobsonovi teoriji o selekciji in kombinaciji jezikovnih enot (Vogel, 2002). Bahtin (1980) navaja, da posameznega izraza kljub vsej njegovi individualnosti in ustvarjalnosti ne moremo opazovati, kot da je popolnoma osvobojen kombinacije jezikovnih oblik, kot meni de Saussure, ki postavlja govor kot čisto individualno dejanje nasproti jeziku kot družbenemu pojavu, ki je za posameznika obvezen oz. predpisan. S tem de Saussure prezre dejstvo, da ob formah jezika obstajajo tudi kombinacije teh form, tj. prezre t. i. govorne žanre. Bahtin namreč vsakemu govornemu dogodku pripisuje individualnost, vendar hkrati tudi družbeno določenost, saj je vsako področje jezikovne rabe izoblikovalo svoje sorazmerno stalne oblike besedil (prim. po Bahtin, 1980, prim. z Vogel, 2002).

³ Sagadin, 1993; Mužič, 1994a, 1994b.

⁴ Več o slovenščini kot maternem jeziku v Petek (2013).

⁵ Več o pregledu raziskovanja besedila v Krajnc (2005).

⁶ Besedilo je bilo v jezikoslovju kot predmet raziskovanja dolgo časa zapostavljeno, saj se je pozornost posvečala tistim jezikovnim enotam, ki jih je bilo lažje nedvoumno definirati, npr. fonemom, morfemom, leksemom, stavkom. Naslednjo zadrego je predstavljala narava pristopa k obravnavi besedila; sčasoma je postalo očitno, da samo strukturalistična analiza slovničnih, pozneje tudi pomenskih sredstev, dolgo edini jezikoslovni način obravnave, ne nudi zadovoljivega opisa besedilne celote, predvsem ne v smislu njenega učinkovanja (Dukič in Koderman, 2010).

sta skupna povezava besedila s sporočanjem (gre za t. i. pragmatični vidik), saj je besedilo razumljeno kot rezultat/enota/osnovna tvorba sporočanja in ima nek implicitno ali eksplicitno izražen namen/vlogo/funkcijo/nalogo, in zgradba besedila (gre za t. i. jezikovnosistematični vidik), ki naj bi zadostila merilom slovnične (kohezija) in vsebinske (koherenca) popolnjenosti oz. merilu soveznosti (Krajnc, 2005).

Ko govorimo o tvorjenju in sprejemanju besedila, besedilo postavljamo v okvir človeške komunikacije, ker gre za t. i. produkt sporazumevanja, in ne le kot abstraktno, izolirano jezikovno enoto. Komunikacijski okvir je v analizo besedila vključila pragmlingvistika, ki je poudarila pomen konteksta, v katerem besedilo nastopa, torej udeležencev sporazumevanja, njihovih zmožnosti, pričakovanj, stališč, vedenj, medsebojnih odnosov in razmerij, časa in prostora, v katerih se besedilo pojavlja. Besedilo torej nastaja in se sprejema v preseku vsakokratnega konteksta oz. okoliščin sporazumevanja (Dukič in Koderman, 2010).

Od tujih teoretikov besedilo zelo podrobno definirata De Beaugrande in Dressler (1992). Po njuni teoriji je besedilo komunikacijska pojavitev, ki izpolnjuje sedem meril besedilnosti: kohezijo, koherenco, namernost, sprejemljivost, informativnost, situacijskost in medbesedilnost. Ta merila besedilnosti avtorja vidita kot konstitutivna načela komunikacije s pomočjo besedil. Če teh načel ne upoštevamo, se lahko besedilno komuniciranje poruši. Hoey (2001) besedilo definira kot t. i. prizorišče za interakcijo med tvorcem in naslovnikom, kot prostor namerne interakcije med enim ali več udeleženci. Halliday (2002) pa besedilo definira kot semantično enoto, nenehni proces semantičnih izbir kot fenomen trenutne realizacije jezikovnega sistema v strukturo. Besedilo razume kot semantični proces družbene dinamike ter ugotavlja, da se je jezikovni sistem razvil v družbenem kontekstu kot eden izmed izrazov družbene semiotike. Baldry in Thibault (2005) navajata, da besedilo tvorijo dejanja pomnjenja, katerih funkcije določa njihova raba v družbenem kontekstu. D. Verdonik (2005) pa, podobno kot nekateri že omenjeni avtorji, besedilo razume kot zaporedje jezikovnih znakov, uporabljenih v diskurzu, ki predstavljajo funkcionalno zaokroženo celoto. »Besedilo je po našem mnenju odraz neke družbene prakse, ki že sama določa in predvideva ustaljenost določenih besedilnih sestavin in hkrati variabilnost drugih – v odvisnosti od sporočanjskih okoliščin, tudi družbenih in kulturnih« (Krajnc Ivič, 2009, str. 93). Gre za izdelek sporočanja, ker razkriva podatke o vseh dejavnikih sporočanja.

Ker vsako besedilo izraža temeljne dejavnike sporočanja, tj. okoliščine⁷, namen⁸, temo⁹, jezik¹⁰, prenosnik¹¹, besedilo¹² oz. besedilno vrsto, ima hkrati različne vloge: 1. izrazna vloga prevladuje, če je izrazje afektivno in so poudarjeni tvorčevo mnenje, stališče, subjektivna izbira izrazja; 2. vplivajska vloga prevladuje, če je izrazje efektivno; 3. predstavitevna vloga je poudarjena, če je določeno besedilo naravnano predvsem na tvarino in je izrazje denotativno; 4. pri metajezikovni vlogi

je dominanten kod, pomembna so sovsebovanja in zunajbesedilne razsežnosti, npr. sporazumevanje, sopomenskost, palimpsest; 5. govornostikovna vloga je prisotna v tistih besedilih, v katerih želi tvorec vzpostaviti in vzdrževati stik z naslovnikom, npr. s pozdravom, čestitko; 6. lepotna vloga pa je poudarjena, če ima

⁷ Okoliščine so prisotne v širšem in ožjem smislu. Kadar opisujemo sporazumevalni položaj, so okoliščine opisljive: a) s fizičnim okoljem (čas, prostor, sogovornici); b) z družbenim okoljem (razmerje med sporočevalcem in naslovnikom, njun družbeni položaj in vloge); c) s psihičnim okoljem (predpostavke, prepričanja, čustva) (Zadravec Pešec, 1994).

⁸ Poznamo več vrst namenov, in sicer glede na vrste govornih dejanj, ki jih je mogoče uresničevati pri sporazumevanju. J. L. Austin – utemeljitelj teorije govornih dejanj – je bil prvi, ki je predstavil razvrstitev govornih dejanj. Osnovo za vse poznejše razvrstitve pa predstavlja razvrstitev J. R. Searla, ki je govorna dejanja razdelil na pet skupin: 1. prikazovalna oz. reprezentativna vrsta – sporočevalec naslovniku posreduje neko vednost; 2. pozivna oz. direktivna vrsta – sporočevalec hoče naslovnika pripraviti do tega, da bi prevzel določeno mnenje ali da bi udeležil zaželeno dejanje oz. da bi ga od nezaželenega odvrnil; 3. zavezovalna oz. komisivna vrsta – sporočevalec da naslovniku vedeti, da se sam v odnosu do naslovnika obvezuje, da bo opravil določeno dejanje; 4. povezovalna oz. ekspresivna vrsta – sporočevalec da naslovniku vedeti, da želi vzpostaviti oz. ohraniti osebni stik z njim; 5. izvršilna oz. deklarativna vrsta – sporočevalec da naslovniku vedeti, da s sporočilom ustvarja novo stvarnost oz. povzroča neposredno spremembo v dejanskosti (Pulko, 2007). N. Potočnik (2010) navaja še, da glede na sporočilni namen poleg že omenjenih kategorij ločimo še vrednotenjska, čustvena in poizvedovalna besedila, ki so jih v slovenskem jezikoslovnem prostoru opredelili M. Bešter in drugi.

⁹ Toporišič (1992) temo v besedilu razume kot to, o čemer je v besedilu govor. Tema se lahko pokaže neposredno v naslovu besedila ali v uvodnem delu, posredno pa jo ugotovimo iz besedila. Sporočevalec izbere prvine/motive teme in določi razmerja med njimi. Izbrano temo lahko razvija, tako da obvešča, opisuje, pripoveduje, razlaga ali utemeljuje. Pri tem dejavniku sporočanja gre za zunajjezikovno stvarnost; ko se sporazumevamo, govorimo o prvinah predmetnosti/stvarnosti, te pa so vse, kar nas obdaja, oz. vse, kar si lahko zamislimo. V besedilih teme sporočevalec po navadi ne razvija samo na en način, ampak jo skuša predstaviti čim bolj celostno in z različnih vidikov. Škarič (2005) navaja, da moramo, ko razmišljamo o temi, takoj oblikovati natančne izraze za jasne pojme ter stavke za definicije in trditve.

¹⁰ Osrednje mesto v sporočanju zavzema besedilo, tj. to, kar nastane pri besednem sporočanju. Poleg besednega sporočanja imamo še druga, npr. z izrazom obraza (mimika) s kretnojo (gestika), z intenzivnostjo dotika. Živali poznajo tudi jezik premikanja telesa v prostoru; pri človeku gre za ples. Za posebne namene si je človek razvil posebne jezike, npr. videnjske za sporočanje na razdalje, ki jih človeški glas ne zmore. Gluhonemi so si do sorazmerno velike popolnosti ustvarili jezik vidnih znamenj, ki jih oblikujejo z rokami ob svojem telesu, zlasti obrazu. Slepí se med seboj sporazumevajo slušno. Vsak izmed teh jezikov ima prednosti in pomanjkljivosti. Zdi se, da je za običajno sporočanje najuspešnejši slušni jezik, saj se sluh prenaša ne glede na vidnost. Kot slušni pojav pa ima besedni jezik pomanjkljivosti, ker se lahko uresničuje samo v sedanosti, tj. v točki, ki loči preteklost od tistega, kar še bo (prir. po Toporišič, 2000). Škarič (2005) navaja, da jezik za logično govorjenje ponuja normalen vrstni red besed v stavku (osebek, povedek, predmet, prislovno določilo, apozicijo in prilastek pred samostalnikom), nudi kratke, a popolne stavke, logično zaporedje stavkov v diskurzu. Daljši stavki so v logičnem izrazu sintaktično dobro organizirani (sklepalni, ločilni, vzročni, pogojni, dopustni in posledični). V t. i. logičnem govoru prevladujejo indikativ (povedni naklon), tretja oseba in posebej kopule (povedkove vezi) glagola *biti*. Na splošno vsa jezikovna sredstva težijo, da so po izbiri, vrstnem redu in v medsebojnem razmerju stilno nezaznamovana. V pomenski funkciji izrazov je poudarjena denotativnost.

¹¹ Svoje misli naslovniku posredujemo tako, da jih zapišemo (vidni prenosnik) ali izgovorimo (slušni prenosnik). Če je sporočilo slušno, tj. govorno, se je njegova »oddaja« prvotno morala izvršiti že z izrazitvijo, njen naslovnik pa je moral in še mora biti nekje v bližini, saj doseg govorne besede ni velik. Tudi s sodobnimi sredstvi se dosega slušnega sporočila ne da preveč povečati, saj se po navadi hitro pojavijo t. i. šumi. Slušno sporočilo ima deloma tudi svojo vidno podobo na podlagi govornih organov govorečega, posebno ustnične odprtine, njene razprtosti in višine. T. i. vidni govor (angl. visible speech) je vidna podoba slušnih značilnosti govorne besede; med drugim nam omogoča natančen opis slušnih značilnosti govorne besede (Toporišič, 2000).

¹² Gre za izdelek sporočanja, ker razkriva podatke o vseh dejavnih sporočanja.

besedilo estetske vrednote in je izrazje konotativno, npr. literarna in polliterarna besedila (Jakobson, 1989, prim. s Hudej, 2002). Glede na izkušnje v vzgojno-izobraževalnem procesu lahko zavrđimo, da so pri učiteljevem oz. vzgojiteljevem enogovornem govorjenem besedilu prisotne vse omenjene vloge besedila.

Za uspešno sporazumevanje pa je poleg dejavnikov sporočanja treba poznati in uresničevati tudi sporazumevalna načela. To sicer niso pravila oz. zakoni, ki bi jih bilo treba za uspešno sporazumevanje ves čas dosledno izpolnjevati. R. Zadravec Pešec (1994) trdi, da naj bi bilo sporazumevanje podrejeno vsaj vodilnemu načelu sodelovanja, če že posamezni izreki ne bi bili skladni s štirimi podrejenimi načeli ali z maksimami kakovosti, količine, primernosti in načina.

Sporazumevalna načela so »aksiomi, ki jezikovno vedenje pretvarjajo v jezikovno dejavnost, ki določajo izbiro izrazja in aktualizirajo posamezne vidike pomena; namerne in nenamerne kršitve konverzacijskih maksim signalizirajo več kot eno hoteno ali nehoteno govorčevu namero« (De Beaugrande in Dressler, 1992, str. 87, 92). Grice je oblikoval sporazumevalna načela, s katerimi je določil, kaj morajo sogovornici narediti, da bi se pogovarjali na najučinkovitejši način. Trdil je, da mora biti sporazumevanje, da bi bilo uspešno, vedno podrejeno vsaj vodilnemu načelu sodelovanja, ki od udeležencev pričakuje, da je njihov prispevek takšen, kot se zahteva (Vogel, 2002). T. i vodilnemu načelu sodelovanja so po Griceu podrejena naslednja načela oz. maksime: 1. načelo kakovosti – a) prispevek naj bo resničen: ne govorite tistega, za kar mislite, da ni resnično; b) ne govorite tistega, za kar nimate ustreznih dokazov (prim. z Zadravec Pešec, 1994); 2. načelo količine – a) prispevek naj bo tako informativen, kot se zahteva; b) prispevek naj ne bo bolj informativen, kot je potrebno (prim. s prav tam); 3. načelo primernosti – prispevek naj bo primeren (prim. s prav tam); 4. načelo načina – a) izogibajte se nerazumljivosti; b) izogibajte se dvoumnosti; c) bodite kratki in jedrnat; č) bodite urejeni oz. metodični (prim. s prav tam).

Griceov model sporazumevalnih načel je dopolnil Leech, in sicer z vljudnostnim načelom (načelo obzirnosti, vljudnosti in ironije). S posrednim govornim izražanjem vplivanjske vloge sporočevalec prepusti naslovniku (vsaj navidezno) večjo udeležbo pri odločitvi za dejanje, s tem pa ustvarja večje možnosti za doseganje zaželenega cilja (Pulko, 2007). O. Kunst Gnamuš (1991) navaja ugotovitev Leecha, da Griceovo načelo sporazumevalnega sodelovanja sicer omogoča pojasniti, kako iz dobesednega pomena (angl. literal meaning) sklepamo o sporočenem (angl. intended meaning, speaker/hearer meaning), ne odgovori pa na vprašanje, zakaj ljudje ilokucijske namere tako pogosto izražajo posredno. Po njegovem mnenju naj bi bila prav vljudnost (angl. politeness) manjkajoči člen med načelom sporazumevalnega sodelovanja, dobesednim pomenom in ilokucijsko silo (angl. illocutionary force) izrečenega besedila. R. Zadravec Pešec (1994) navaja, da je Leech vljudnost povezoval z neposrednim in posrednim izražanjem zahteve.

Predpostavljal je, da čim bolj je zahteva izražena posredno, tem bolj vljudno učinkuje.

Pomembno se zdi opozoriti še na menjavanje vlog pri pogovoru/govorjenju, ki predstavlja izmenjavo govorcev. Coulthard (1996) navaja, da je pri pogovoru najpomembnejše, da govori samo en govorec naenkrat, menjavanje vlog pa se ves čas pojavlja. Tisti, ki v danem trenutku govori, lahko izbere naslednjega govorca, tako da ga imenuje ali pa mu z določeno gesto namigne, da misli nanj. Če govorec izbere naslednjega govorca, po navadi izbere tudi vrsto izreka; lahko pa določi naslednji izrek, ne pa tudi naslednjega govorca; izbiro izreka in govorca pa lahko tudi prepusti enemu izmed udeležencev pogovora.

Govorni položaji in učiteljevo oz. vzgojiteljevo govorno nastopanje

Govorni položaj je situacija, v kateri se odvija sporazumevanje¹³, in je odvisen od tega, kje in komu kaj sporočamo. Gre za okoliščine, ki so določene z udeleženci, vsebino in namenom ter vplivajo na izbiro jezikovnih sredstev. Govorni položaji¹⁴ se med drugim med seboj razlikujejo glede na uradnost in neuradnost¹⁵ oz. javnost in zasebnost¹⁶ (Tivadar, 1998; Križaj Ortar idr., 1999; Zemljarič Miklavčič, Stabej, Krek in Zwitter Vitez, 2009; SSKJ). Iz te opredelitve sklepamo, da gre pri učiteljevem oz. vzgojiteljevem govornem nastopanju za uradni¹⁷ in javni¹⁸ govorni položaj. Tivadar (2004) navaja tudi pet osnovnih načinov (stopenj) govora, ki zahtevajo

¹³ Sporazumevanje je v različnih strokah različno poimenovano, zato je v slovenskem prostoru prisotnih več izrazov: komunikacija, sporazumevanje, sporočanje. Obstajajo različne definicije sporazumevanja (komunikacije, komuniciranja). Večina ga pojmuje kot tvorjenje in sprejemanje sporočil, prenos obvestil – gre za jezikovno sporazumevanje, tj. rabo jezika. M. Ule (2005) pravi, da se moramo, ko poskušamo pojasniti in opredeliti področje našega zanimanja, zavedati, da je namen definicij predvsem omejiti področje in biti pozoren na določen pomen ali vsebino. Sporazumevanje temelji na verigi socialnih dejanj in ne samo sporočil. J. Vogel (2002) navaja, da so opredelitve – predvsem v jezikoslovju – lahko statične (tj. z vidika vključenih dejavnikov in njihovega opisa) ali dinamične oz. procesne. Sporazumevalno dejanje se je pogosto predstavljalo kot celota, v kateri od začetka sporazumevanja hkrati in dejavno sodelujeta tvorec in prejemnik, ki med sporazumevanjem vplivata drug na drugega. S tem je implicitno poudarjeno, da je del sporazumevanja prejemnikovo odzivanje in da je med pomembnimi sporazumevalnimi možnostmi možnost zavestnega razmišljanja o lastnem sporazumevanju, tj. tvorjenju in sprejemanju besedila.

¹⁴ Tivadar (1998) razdeli javne (in s tem tudi uradne) govorne položaje, pri katerih se uporablja knjižni zborni jezik, na štiri skupine: 1. govor v državnih organih; 2. javni nastop v gospodarstvu; 3. pri pouku v šolah; 4. nastopanje pred mikrofonom. Učiteljevo oz. vzgojiteljevo govorno nastopanje v razredu se po tej razvrstitvi uvršča v tretjo skupino.

¹⁵ M. Križaj Ortar idr. (1999) za merilo te delitve upoštevajo družbeno razmerje med sporočevalcem in naslovníkom.

¹⁶ M. Križaj Ortar idr. (1999) za merilo te delitve upoštevajo izbran krog naslovníkov.

¹⁷ O uradnem govornem položaju govorimo takrat, kadar smo z naslovníkom v uradnem razmerju, tj. v poslovnem, poklicnem ali strokovnem, oz. kadar vsaj eden izmed udeležencev sporazumevanja predstavlja kako organizacijo ali ustanovo (prir. po Križaj Ortar idr., 1999).

¹⁸ O javnem govornem položaju govorimo takrat, kadar govorno nastopamo v javnih prostorih, kakršen je šola, in sicer za večjo ali manjšo množico (prir. po M. Križaj Ortar idr., 1999).

različno obvladovanje knjižnega govora. Mi jih povezujemo s položaji, v katerih učitelj oz. vzgojitelj po navadi govorno nastopa: 1. branje¹⁹; 2. polbranje; 3. govor na osnovi opornih točk; 4. prosti govor brez zapisa, a z miselno pripravo (ta in prejšnja kategorija že sodita med nebrani govor,²⁰ ki ni več neposredno povezan s pisno predlogo); 5. popolnoma prosti govor.

Za učitelja oz. vzgojitelja je v šoli oz. vrtcu in tudi zunaj nje oz. njega veliko t. i. situacij, okoliščin, v katerih govorno nastopa. Ne sporazumeva se samo zato, da bi poslušalcu sporočil svoje videnje predmetnosti, ampak tudi zato, da bi nanj vplival, pri njem dosegel ali spremenil njegovo razmerje do predmetnosti in drugih ljudi (prir. po Križaj Ortar, 1997). Učiteljeve dejavnosti in naloge²¹ so raznovrstne, saj obsegajo: 1. izvajanje rednega, dopolnilnega in dodatnega pouka ter pouka izbirnih predmetov; 2. izvajanje interesnih dejavnosti – krožki in druge dejavnosti; 3. izvajanje dejavnosti ter sodelovanje pri športnih, kulturnih in naravoslovnih dnevih; 4. nastopi v sklopu oddelčne skupnosti; 5. izvajanje varstva učencev v jutranjem in popoldanskem času; 6. vodenje rekreativnih odmorov; 7. sodelovanje v strokovnih organih in strokovnih aktivih zavoda; 8. sodelovanje s starši in šolsko svetovalno službo; 9. sodelovanje s krajevno skupnostjo, podjetji in društvi ter drugimi združenji v šolskem okolišju; 10. organiziranje prireditev, akcij, tekmovanj in drugih srečanj v zavodu ali zunaj njega; 11. opravljanje mentorstva učiteljem pripravnikom. Za vsako od teh dejavnosti so značilni številni govorni položaji, v katerih mora učitelj govorno nastopati, tj. tvoriti pretežno enogovorna govornjena besedila različnih vrst. Bahtin (1980) meni, da naučiti se sporazumevati in posledično dobro govorno nastopati pomeni naučiti se uporabljati besedila različnih besedilnih vrst.

Merila za določanje tipičnih besedilnih vrst, povezanih z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem

Besedilne vrste so skupine besedil z določenimi skupnimi lastnostmi.²² Različni avtorji v jezikoslovju (npr. De Beaugrande, Dressler, Toporišič, Žagar, Hudej, Mikolič) in tudi v retoriki besedilne vrste različno opredeljujejo; strinjajo se, da mora

¹⁹ K tej kategoriji umeščamo tudi vnaprej pripravljen govor (tj. na pamet naučen govorni nastop).

²⁰ K tej kategoriji umeščamo tudi vnaprej delno pripravljen govorni nastop.

²¹ Na spletnih straneh Centra za informiranje in poklicno svetovanje (v sklopu Zavoda RS za zaposlovanje) so med drugim objavljena dela in naloge, ki so predpisane za delavce v vzgoji in izobraževanju. Mi smo jih poiskali za učitelja razrednega pouka ter na osnovi predstavljene teorije izbrali in opredelili tipične govorne situacije, v katerih se pojavlja učiteljevo govorno nastopanje v razredu in tudi zunaj njega. Dejavnosti in naloge vzgojitelja so prilagojene vrtčevskemu delu.

²² Klasifikacija besedil ima nasprotnike in zagovornike, razlogi so različni. Znan italijanski estetik Croce v delu *Estetika kot znanost o izrazu ali splošno jezikoslovje* nasprotuje razvrščanju besedil v skupine s skupnimi lastnostmi, ker to ne pove nič bistvenega o umetnini, ne odgovarja na vprašanja, ali je delo živo ali nemo. Ugledni sovjetski filolog Bahtin pa se v knjigi *Estetika jezikovne tvornosti* poteguje za sistematično preučevanje besedilnih vrst in žanrov, ker v tem vidi možnost, da bi preseglji poved kot najvišjo jezikovno enoto in prešli s skladenjske na besedilno jezikovno raven (Žagar, 1992b).

besedilo izpolnjevati določena merila,²³ da ga lahko umestimo k določeni besedilni vrsti, razlikujejo pa se v tem, katera so ta merila. Toporišič in Žagar besedilne vrste delita na funkcijske zvrsti in s tem na žanrske značilnosti, De Beaugrande, Dressler in S. Hudej poudarjajo pomen namena besedila kot poglavitnega za tipologijo, V. Mikolič pa omenja še teorijo govornih dejanj (De Beaugrande in Dressler, 1992; Žagar, 1992a, 1992b; Toporišič, 2000; Hudej, 2002; Mikolič, 2007).

Toporišič (2000) besedilne vrste (imenuje jih stalne oblike besedil) deli po štirih funkcijskih zvrsteh: 1. praktičnosporazumevalne; 2. publicistične (opisovalna, poročevalna, razpostavljalna, presojevalna ali navodilna besedila); 3. strokovne; 4. umetnostne vrste ali stalne oblike.

V šoli oz. vrtcu učitelj oz. vzgojitelj uporablja stalne oblike besedil v vseh štirih omenjenih funkcijskih zvrsteh. Besedilne vrste, ki so posredno ali neposredno povezane z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem, pa so po Toporišiču²⁴: 1. praktičnosporazumevalne – pripoved, ustna prošnja, ustno priporočilo, ustno obvestilo, ustno vabilo, napoved (učne snovi, dogodka), navodilo, nasvet; 2. publicistične – a) poročevalna besedila: ustna novica, ustno poročilo, izjava, javni nagovor; b) presojevalna besedila: ustni komentar; 3. strokovne – predavanje; 4. umetnostne – sodelovanje pri drami, igri, tragediji itn. (prir. po Toporišič, 2000).

Stalne oblike sporočanja oz. besedilne vrste je mersko precej težko določiti. Posamezne že omenjene funkcijske zvrsti se deloma ločijo že po dolžini tipičnih besed: strokovna zvrst npr. uporablja daljše besede kot praktičnosporazumevalna, medtem ko to merilo za umetnostna besedila ni pomembno. Zvrsti se ločijo tudi po zapletenosti povedi. Najlažje razumljiva besedila so po navadi praktičnosporazumevalna (prir. po Toporišič, 2000).

Žagar (1992a, 1992b) pa pravi, da so besedilne vrste skupine besedil z določenimi skupnimi lastnostmi. Za raziskovanje besedilnih vrst predstavlja klasifikacijo glede na sporočevalne postopke in funkcijske zvrsti. Za osnovo te klasifikacije je vzel Mistrikovo razdelitev sporočevalnih postopkov (dvogovornost, pripovedovanje, opisovanje, razlaganje, obveščanje) in Toporišičevo razdelitev funkcijskih zvrsti.²⁵

²³ Žagar (1992a, 1992b) npr. navaja, da moramo – če hočemo o besedilnih vrstah stvarno razpravljati – določiti merila za razlikovanje med posameznimi vrstami.

²⁴ Iz celotne klasifikacije Toporišičeve opredelitve besedilnih vrst po vseh štirih funkcijskih zvrsteh smo izbrali tiste, ki so povezane z učiteljevim oz. vzgojiteljevim javnim govornim nastopanjem ter so posredno ali neposredno omenjene v *Slovenski slovnici* (2000).

²⁵ Nekoliko nenavadno se zdi, da Žagar v svoji razpravi (1992b) povzema Dresslerjevo opredelitev besedila (ki namen označi kot njegovo temeljno sestavino), pri delitvi besedil pa predstavlja zgoraj omenjeno klasifikacijo. Pri tem je namreč nedosleden; že M. Bešter (1994b) je ugotovila, da se zdi, da gre za mešanje tematske in namenske sestave ter pretirano omejevanje določene besedilne vrste oziroma razvijanja teme (sporočevalnega postopka) na določene okoliščine (funkcijske zvrsti, ki jih navaja *Slovenska slovnica* 1984, namreč dejansko razvrščajo izrazna sredstva glede na zasebne, uradne in javne okoliščine uporabe jezika, nimajo pa – kot tam navaja definicija – opraviti z namenom). S.

V. Mikolič (2007) navaja, da je bil od leta 1976, ko je Toporišič v Slovenski slovnici opisal funkcijske zvrsti jezika, v slovenskem jezikoslovju na področju funkcijske zvrstnosti poudarek predvsem na oblikovanju in značilnostih jezikovnih zvrsti z vidika sporočevalčevega namena, manj pa na samih besedilnih zvrsteh in vrstah. Danes se pozornost vedno bolj preusmerja na preučevanje besedila in diskurza kot besedila v polnem delovanju oziroma besedila, realiziranega v konkretnih okoliščinah in s konkretnim vplivom.

Tudi S. Hudej (2002) ugotavlja, da so obstoječe tipologije vrst in zvrsti zasnovane na raznolikih, neenotnih merilih. Ob različnih opredelitvah za primere navajamo besedilne vrste, povezane z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem. Merila za razločevanje so lahko: 1. slogovni postopek oz. tematskostrukturne oznake (opis, razlaga, utemeljitev, pripoved); 2. različne vsebine; 3. prevladujoče tvorčevo hotenje (voščilo, zahvala, prošnja); 4. okoliščinski dejavniki, situacija (pogovor); 5. javno (ustna zahvala), uradno (ustna prošnja), zasebno; 6. funkcijska zvrstnost. Avtorica še navaja, da je besedila mogoče tipologizirati tudi po prevladujoči vlogi, ki jo besedilo dobi glede na to, kateri izmed dejavnikov sporočanja je poudarjen: tvorec, naslovnik, stik med tvorcem in naslovnikom, besedilo, kod ali tvarina, ki predstavlja osnovni predmet besedilnega sveta.

Vloge besedila, ki jih S. Hudej (2002) povzema po Jakobsonu (1989), prilagajamo učiteljevemu oz. vzgojiteljevemu govornemu nastopanju. Izrazna vloga prevladuje, če je učiteljevo oz. vzgojiteljevo izrazje afektivno in so poudarjeni učiteljevo oz. vzgojiteljevo mnenje, stališče, subjektivna izbira izrazja. Vplivajnska vloga prevladuje, če je besedilo usmerjeno na učence in je izrazje efektivno. Predstavitvena vloga je poudarjena, če je določeno besedilo naravnano predvsem na tvarino in je izrazje denotativno. Pri metajezikovni vlogi je dominanten kod ter so pomembna sovsebovanja in zunajbesedilne razsežnosti, npr. sporazumevanje, sopomenskost. Govornostikovna vloga je prevladujoča v tistih besedilih, v katerih želi učitelj oz. vzgojitelj vzpostaviti in vzdrževati stik z naslovnikom, npr. s pozdravom, čestitko. Lepotna vloga je poudarjena, če ima besedilo estetske vrednote in je učiteljevo oz. vzgojiteljevo izrazje konotativno.

Tudi V. Mikolič (2007) omenja, da se jezikoslovci srečujejo z zahtevnim procesom oblikovanja meril besedilne zvrstnosti, ki so zelo raznovrstna. Tipologije in poimenovanja besedilnih vrst se oblikujejo na osnovi slogovnega ubeseditvenega načina (npr. poročilo, opis, pripoved, razlaga), prevladujoče vplivajnske vloge besedila (npr. informacija, prošnja, prisega, zahvala), okoliščin sporočanja (npr. uradna prošnja, javna zahvala), reference itn. Avtorica navaja še, da nekateri teoretiki menijo, da mora biti besediloslovno raziskovanje usmerjeno predvsem v govorna dejanja, saj prav dejanja celovito povezujejo kontekstualne, funkcionalne

Hudej (2002) pa je besedila razvrstila glede na namen, s katerim so tvorjena, pri čemer kot pogoj za uresničitev tvorčevih namer postavlja izbiro ustreznega sporočevalnega postopka.

in strukturalne značilnosti.²⁶ Pri tem izpostavljajo predvsem vplivanjsko (namensko, ilokucijsko) vlogo govornih dejanj, saj je funkcija besedila odvisna predvsem od sporočevalčevega namena (namere). Glede na sporočevalčev namen se oblikuje vloga, ki jo uresničuje posamezno besedilo. Tako po M. Bešter (1994a) prav namensko strukturo besedila imenujemo tip besedila (stalna oblika sporočanja, besedilna vrsta, žanr). Pri tem je pomembno, da vplivanjsko vlogo kompleksnega govornega dejanja lahko predstavlja vsota vplivanjskih dejanj, ki si zaporedno sledijo, ali pa je vplivanjska struktura besedila hierarhična; to pomeni, da eno dejanje prevladuje nad drugimi oziroma da so glavnemu sporočevalčevemu namenu podrejeni drugi nameni, s pomočjo katerih se glavni namen uresničuje (Hudej, 1998).

Kot je razvidno iz analitične predstavitve, so obstoječe tipologije besedilnih vrst zasnovane na različnih in neenotnih merilih. Za opredelitev besedilnih vrst, ki so povezane z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem, je zato treba najprej izbrati primerno izhodišče. Predstavljamo ga v nadaljevanju.

Besedilne vrste, povezane z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem

Za raziskovanje besedilnih vrst bomo nekoliko priredili Toporišič-Žagarjevo klasifikacijo glede na sporočevalne postopke in funkcijske zvrsti.²⁷ Osredinjamo se na besedilne vrste, ki so povezane z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem v razredu oz. igralnici: 1. pripovedovanje – a) praktično sporazumevanje: pripovedovanje o različnih doživljajih iz šolske prakse; b) publicistika: ustna reportaža, c) stroka (znanost): pripovedovanje različnih življenjepisov, npr. pisatelj, pesnik; č) umetnost (književnost): anekdote, pravljice, kratke zgodbe, pesniška besedila²⁸; 2. opisovanje – a) praktično sporazumevanje: opis stvari, opis opravila; b) publicistika: opis izgubljene stvari; c) stroka (znanost): opis predmeta, oznaka osebe; č) umetnost (književnost): oris, pejsaž; 3. razlaganje – a) praktično sporazumevanje: navodila za delo; b) publicistika: komentar, glosa, ocena; c) stroka (znanost): ustni referat, predavanje; 4. obveščanje – a) praktično sporazumevanje: ustno vabilo, obvestilo; b) publicistika: novica; c) stroka (znanost): povzetek.

Iz izbrane, predstavljene in nekoliko prilagojene razvrstitve besedilnih vrst predstavljamo pregled besedilnih vrst, povezanih z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem, ki sodijo na območje učiteljevega oz. vzgojiteljevega pedagoškega govora v razredu oz. igralnici, ter v podčrtnih opombah njihove

²⁶ O tem je pisala tudi S. Hudej (1998).

²⁷ To razvrstitev smo izbrali zato, ker se nam zdi izmed vseh predstavljenih glede zahtevnosti in kompleksnosti najprimernejša za prenos v (šolsko) prakso.

²⁸ Podajanje umetnostnih besedil ni značilno za vse učitelje, ampak predvsem za učitelje jezikov.

značilnosti – 1. pripovedovanje: pripoved²⁹, reportaža³⁰, življenjepis³¹; 2. opisovanje: opis³², oris³³, oznaka³⁴; 3. razlaganje: komentar³⁵, ocena³⁶, predavanje³⁷, referat³⁸; 4. obveščanje: novica³⁹, obvestilo⁴⁰, povzetek⁴¹, vabilo⁴².

²⁹ M. Pavlin Povodnik (1996) navaja, da je za pripovedno besedilo značilna tridelna zgradba, tj. uvod, jedro in zaključek, vendar v praksi ni vedno tako, zato ločujemo tridelno in fragmentarno zgradbo pripovednega besedila. Pri tridelni zgradbi uvod uvaja naslovnika v temo, ki jo sporočevalec želi razviti v nadaljevanju. Jedro je osrednji del besedila, zato je tudi najobširnejše, v zaključku pa se besedilo sklene; pogosto povzema bistvo jedra. Beseda fragment pa pomeni drobec, odlomek; pri tej obliki pripovedi ne gre za popolno celoto, ampak le za del celote.

³⁰ M. Križaj Ortar, M. Bešter Turk, M. Končina, M. Poznanovič in M. Bavdek (2009) navajajo, da je reportaža pripovedovalno besedilo, ki je namenjeno širši javnosti. Sporočevalec pripoveduje o aktualnem dogodku. Sestavljena je iz uvoda, zapleta in razpleta.

³¹ M. Križaj Ortar idr. (2009) navajajo, da je življenjepis (biografija) besedilo, v katerem so v resničnem zaporedju predstavljeni pomembnejši dogodki in dosežki iz življenja neke osebe. Sporočevalec pripoveduje o preteklih dogodkih, po navadi v 3. osebi. M. Pavlin Povodnik (1996) še posebej poudarja vrstni red podatkov (rojstni podatki, bivališče, socialno stanje, narodnost in državljanstvo, izobrazba ...).

³² Žagar (1992a) navaja, da je opis stvaren prikaz predmeta, rastline, živali, osebe, slike, prostora, pokrajine ali opravila. Navaja še, da glede na zavzemanje prostora ali poteka v času razlikujemo opis predmeta in opis poteka. M. Pavlin Povodnik (1996) dodaja, da opisujemo bitja in predmete, in sicer tako, da navajamo njihove lastnosti, sestavo, položaj, dejavnost; opisujemo tudi delovne postopke.

³³ M. Pavlin Povodnik (1996) navaja, da je oris besedilo ali del besedila, v katerem opisujemo bitja in predmete tako, kot jih sami zaznamo. V orisu posredujemo svoje vtise; začnemo z najmočnejšim in končamo z najšibkejšim. Žagar (1992a) navaja, da morajo biti pri orisu izbrane prave besede in ustrezen ton celotnega besedila.

³⁴ M. Pavlin Povodnik (1996) navaja, da je oznaka vrsta opisa, pri katerem so v ospredju duševne in značajske lastnosti osebe, lahko pa tudi njena zunanost. Oznaka osebe se začne z navedbo njenih osebnih podatkov, nadaljuje pa z opisom njenih telesnih značilnosti in značajskih lastnosti. Opiše se, kaj oseba dela, kako se loti dela, kako se odziva na okolje itn. Žagar (1992a) opozarja, da je treba pri sestavljanju oznak paziti na urejenost in preglednost besedila.

³⁵ M. Križaj Ortar, M. Bešter Turk, M. Končina, M. Poznanovič in M. Bavdek (2010) navajajo, da je komentar besedilo, ki se odziva na dani družbeni pojav ali dogodek. V njem so razkriti vzroki za dani družbeni pojav ali dogodek, nakazane so njihove posledice, izrečeno je mnenje, stališče, utemeljeno s prepričljivimi dokazi.

³⁶ M. Pavlin Povodnik (1996) navaja, da je ocena besedilo, v katerem vrednotimo – hvalimo ali grajamo – osebe in različna dela. Ocena kaže vrline in pomanjkljivosti ocenjevanega dela, opozarja na kako nedoslednost, nelogičnost.

³⁷ M. Križaj Ortar, M. Bešter Turk, M. Končina, M. Poznanovič in M. Bavdek (2011) navajajo, da je predavanje govorjeno strokovno besedilo. Predavatelj se mora na predavanje dobro pripraviti; sestavljeno je iz treh retoričnih delov – uvoda, jedra in zaključka. Pomembno je, da je predavatelj v stiku s poslušalci.

³⁸ M. Pavlin Povodnik (1996) navaja, da je referat besedilo, ki je namenjeno govornemu nastopanju pred točno določeno skupino poslušalcev. Žagar (1992a) dodaja, da je referat ustno podano besedilo o določeni strokovni temi. Gradivo mora biti pregledno urejeno in ustrezno podano, vsebina mora biti tehtna. M. Križaj Ortar idr. (2009) opozarjajo, da mora tvorec pri oblikovanju referata upoštevati faze sporočanja oz. tvorjenja besedila. Ta besedilna vrsta se navezuje na učno snov, ki jo dopolnjuje in razširja.

³⁹ M. Pavlin Povodnik (1996) navaja, da je novica besedilo, ki prinaša poročilo o nekem dogodku. Za novico je značilno, da pritegne poslušalca, čustva govorca morajo biti v ozadju. Pomembno je, kaj se je zgodilo, kje in kdaj, kdo je bil vpleten. Treba je navesti tudi vir informacij, tj. kako smo kaj izvedeli. Besedilo mora biti preprosto in razumljivo.

⁴⁰ M. Križaj Ortar idr. (2009) navajajo, da je obvestilo besedilo, v katerem sporočevalec javnosti naznanja, da se bo zgodilo nekaj pomembnega oz. da se to dogaja. Sporočilo obvestila je po navadi kratko, tj. kaj se bo zgodilo ter kdaj in kje. M. Pavlin Povodnik (1996) navaja še, da morajo biti navedeni podatki točni.

Sklepne misli

Učitelj oz. vzgojitelj se pri svojem delu srečuje z različnimi govornimi položaji, okoliščinami, v katerih govorno nastopa. Naučiti se sporazumevati in posledično dobro govorno nastopati pomeni naučiti se uporabljati besedila različnih besedilnih vrst. Za konkretno raziskovanje besedilnih vrst smo nekoliko priredili Toporišič-Žagarjevo klasifikacijo glede na sporočevalne postopke in funkcijske zvrsti ter se osredinili na besedilne vrste, ki so posredno ali neposredno povezane z učiteljevim oz. vzgojiteljevim govornim nastopanjem v razredu oz. igralnici. Da smo ta prerez lahko kritično uvedli in ovrednotili, smo opredelili še pojem besedilo ter predstavili dejavnike sporočanja in sporazumevalna načela. Na podlagi kritičnega prereza besedilnih vrst in drugih izsledkov sklepamo, da je učitelj oz. vzgojitelj že z vstopom v razred oz. igralnico postavljen pred dejstvo, da govorno nastopa oz. da je vsaka (učna) ura vsaj v kakem delu (npr. pri t. i. spoznavnem govoru, ko poslušalcem predstavlja znanje svoje stroke – razlaga, ponazarja, postavlja spoznavna vprašanja) tudi govorni nastop. Izkazalo se je tudi, da je besedilne vrste precej težko opredeliti in da glede tega ni enotne definicije, zato mora biti že učiteljeva oz. vzgojiteljeva ozaveščenost glede poznavanja in uporabe besedilnih vrst na visoki ravni.

LITERATURA

- Bahtin, M. M. (1980). *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit.
- Bajec, A. (ur.). (2000). *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Baldry, A. in Thibault, J. T. (2005). *Multimodal Transcription and Text Analysis*. London, Oalville: Equinox.
- Bešter, M. (1994a). Tip besedila kot izrazilo sporočevalčevega namena. *Uporabno jezikoslovje*, 2, 44–52.
- Bešter, M. (1994b). Šolske besedilne vrste (ocena in poročilo). *JiS*, 40 (1–2), 63–68.
- Coulthard, M. (1996). *An Introduction to Discourse Analysis*. London, New York: Longman.
- De Beaugrande, R. A. in Dressler, W. (1992). *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana: Park.
- ⁴¹ M. Pavlin Povodnik (1996) navaja, da je povzetek besedilo, v katerem je naslovniku v nekaj povedih predstavljeno jedro nekega daljšega besedila. Vsebuje strokovne izraze, povzema pa le bistvene sestavine.
- ⁴² M. Križaj Ortar idr. (2009) navajajo, da je vabilo besedilo, s katerim sporočevalec poziva množičnega naslovnika, naj se udeleži prireditve, npr. razstave, proslave, koncerta, predavanja. Namen je izražen neposredno. M. Pavlin Povodnik (1996) navaja še, da pri vabilu izbiramo gostom primerne besede.

Dukič, D. in Koderman, M. (2010). Besedilni tip turističnega vodnika – opis namenske strukture besedilne vrste na primeru turističnih vodnikov v slovenski Istri. *Annales*, 20 (1), 217–232.

Halliday, M. A. K. (2002). Text as Semantic Choice in Social Contexts. *Linguistic Studies of Text and Discourse*. London, New York: Continuum.

Hoey, M. (2001). *Textual Interaction. An Introduction to Written Discourse Analysis*. London, New York: Routledge.

Hudej, S. (1994). *Šolske ure besediloslovja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Hudej, S. (1998). *Besediloslovni vidiki utemeljevanja, prepričevanja in pogovarjanja*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Hudej, S. (2002). Uspešnost uresničevanja tvorčevega namena v šestih besedilnih vrstah. *Slavistična revija*, 50 (1), 61–81.

Jakobson, R. (1989). *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: ZIFF.

Krajnc, M. (2005). *Besedilne značilnosti javne govornjene besede*. Maribor: Slavistično društvo.

Krajnc Ivič, M. (2009). *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*. Mednarodna knjižna zbirka Zora, Zora 63. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

Križaj Ortar, M. (1997). *Poročani govor v slovenščini (skladenjsko-pragmatični vidik)*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Križaj Ortar, M., Bešter Turk, M., Končina, M., Poznanovič, M., Ambrož, D. in Židan, S. (1999). *Na pragu besedila 1*. Ljubljana: Založba Rokus.

Križaj Ortar, M., Bešter, M., Končina, M., Bavdek, M., Poznanovič, M., Ambrož, D. idr. (2008). *Na pragu besedila 1. Učbenik za slovenski jezik v 1. letniku gimnazij, strokovnih in tehničnih šol*. Ljubljana: Založba Rokus.

Križaj Ortar, M., Bešter Turk, M., Končina, M., Poznanovič, M. in Bavdek, M. (2009). *Na pragu besedila 2. Učbenik za slovenski jezik v 2. letniku gimnazij, strokovnih in tehničnih šol*. Ljubljana: Založba Rokus.

Križaj Ortar, M., Bešter Turk, M., Končina, M., Poznanovič, M. in Bavdek, M. (2010). *Na pragu besedila 3. Učbenik za slovenski jezik v 3. letniku gimnazij, strokovnih in tehničnih šol*. Ljubljana: Založba Rokus.

Križaj Ortar, M., Bešter Turk, M., Končina, M., Poznanovič, M. in Bavdek, M. (2011). *Na pragu besedila 4. Učbenik za slovenski jezik v 4. letniku gimnazij, strokovnih in tehničnih šol*. Ljubljana: Založba Rokus.

Kunst Gnamuš, O. (1984). *Govorno dejanje – družbeno dejanje*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja.

- Kunst Gnamuš, O. (1991). *Sporazumevanje med željo, resnico in učinkom*. Ljubljana: Slovensko društvo raziskovalcev šolskega polja.
- Limon, D. (2003). Text type, genre, register and style in relation to text analysis and translation, *Vestnik*, 37 (1–2), 265–280.
- Mikolič, V. (2007). Modifikacija podstave in argumentacijska struktura besedilnih vrst. *Slavistična revija*, 55 (1–2), 341–355.
- Mužič, V. (1994a). Atributi kvalitativne in kvantitativne paradigme pedagoškega raziskovanja. *Sodobna pedagogika*, 45 (1–2), 39–51.
- Mužič, V. (1994b). Sinteza paradigem pedagoškega raziskovanja – zakaj in kako? *Sodobna pedagogika*, 45 (3–4), 162–173.
- Pavlin Povodnik, M. (1996). *Sporočanje za šolo in vsakdanjo rabo*. Ljubljana: Založba Rokus.
- Petek, T. (2012a). Criteria for public speech planning: characteristics of language learning, *Linguistica*, 52, 381–392.
- Petek, T. (2012b). Vloga javnega govornega nastopanja pri poklicu učitelja/vzgojitelja. V M. Orel (ur.), *Sodobni pristopi poučevanja prihajajočih generacij* (str. 683–693). Polhov Gradec: Eduvision.
- Petek, T. (2013). Vloga in položaj slovenščine v vzgojno-izobraževalnem procesu. *Pedagoška obzorja*, 28 (1), 32–44.
- Potočnik, N. (2010). *Učinek udejanjanja faz v procesu nastajanja neumetnostnih besedil*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- Pulko, S. (2007). *Sporočanje v osnovni šoli*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- Sagadin, J. (1993). *Poglavja iz metodologije pedagoškega raziskovanja*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Škarič, I. (2005). *V iskanju izgubljenega govora*. Ljubljana: Pravljično gledališče.
- Tivadar, H. (1998). Govorjeni knjižni jezik – njegovo normiranje in uresničevanje. *Diplomsko delo*, Praga, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Tivadar, H. (2004). Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. V E. Kržišnik (ur.), *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti* (str. 437–452). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- Tivadar, H. (2011). Vzpostavitev razmerij med govorom in branjem, recitacijo in igranjem. V S. Kranjc (ur.), *Meddisciplinarnost v slovenistiki* (str. 489–495). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Toporišič, J. (1984, 2000). *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Toporišič, J. (1992). *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Ule, M. (2005). *Psihologija komuniciranja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Verdonik, D. (2005). Nesorazumi v komunikaciji. *JiS*, 50 (1), 51–62.

Vogel, J. (2002). *Neposredno razvijanje poslušanja z razumevanjem in vrednotenjem pri pouku slovenskega jezika v prvem letniku gimnazije*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Zadavec Pešec, R. (1994). *Pragmatično jezikoslovje: Temeljni pojmi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Zemljarič Miklavčič, J., Stabej, M., Krek, S. in Zwitter Vitez, A. (2009). Kaj in zakaj v referenčni govorni korpus slovenščine. V M. Stabej (ur.), *Infrastruktura slovenščine in slovenistike* (str. 423–428). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Žagar, F. (1992a). *Šolske besedilne vrste*. Maribor: Založba Obzorja.

Žagar, F. (1992b). Definiranje, klasificiranje in spoznavanje besedilnih vrst. *JiS*, 38 (3), 83–88.